

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş:05.09.2022 Accepted/Kabul:16.10.2022

DOI: 10.30794/pausbed.1171187

Research Article/Araştırma Makalesi

Levent, S. (2022). "Doğu Asya Bölgesel Siyasetinde "Kayıp Yirmi Yıl": Ekonomi Diplomasisi Işığında Çin-Japon Münasebetleri", *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2022 Sayı 53: Özel sayı 2, Denizli, ss. Ö161-Ö171.

DOĞU ASYA BÖLGESEL SİYASETİNDE "KAYIP YİRMİ YIL": EKONOMİ DİPLOMASİSİ İŞİĞİNDA ÇİN-JAPON MÜNASEBETLERİ

Sinan LEVENT*

Öz

Doğu Asya'nın geçmişten günümüze en büyük iki gücü Japonya ile Çin arasında, Japonya'nın bağımsızlığını kazandığı 1952 yılından ilişkilerin normalleştirildiği 1972 yılına kadarki süreç düşünüldüğünde, siyaseten resmi münasebetlerin olmadığı "kayıp yirmi yılın" yaşandığını söylemek mümkündür. Japonya'da, Çin anakarasındaki komünist rejim altındaki siyasi erkin Tayvan'daki milliyetçi muadiline, Soğuk Savaş siyasi konjonktörü gereği tercih edilmediği bu vetirede, iki ülke arasındaki ilişkilerin nasıl geliştiği, bu çalışmanın araştırma sorusudur. Buna istinaden, çalışmamızda, savaş sonrası dönemde Japonya ve Çin arasında resmi diplomatik ilişkilerin var olmadığı 1952-1972 arası dönem, ekonomi diplomasisi açısından incelenmiştir. Buna göre, iktisat, iki ülke halkının pamuk ipliğiyle de olsa birbirine muhtaç ve bağlı kalmasını sağlayan belki de tek âmildi. Bu dönemde kurulan gayri resmi ve şahıslar üzerinden yürütülen münferit girişim ve işler ki, bunlar kapalı kapılar arkasında bazen alenen siyasetçiler tarafından desteklenen gelişmelerdi, Çin-Japon ilişkilerinde iplerin hiç kopmamasını sağlamıştır. Bu bağlamda, Japonya kanadında Takasaki Tatsunosuke, Çin özelinde ise Liao Chengzhi isimleri öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Asya, Japonya, Çin, Ekonomi diplomasisi, LT Ticareti.

TWENTY LOST YEARS IN EAST ASIAN REGIONAL POLITICS: SINO-JAPANESE RELATIONS IN THE LIGHT OF ECONOMIC DIPLOMACY

Abstract

Considering the relations between Japan and mainland China from 1952 to 1972, it is possible to say that there were "twenty lost years" in East Asian regional politics, because of no official diplomatic relations between Japan and China, which have been the two biggest powers of East Asia. The research question of this study is how the relations between the two countries developed in this process, when the political power in Japan did not prefer recognizing the communist regime in mainland China instead of its nationalist counterpart in Taiwan due to the Cold War political conjuncture. Accordingly, in this study, the period between 1952-1972 was examined in terms of economic diplomacy. Economics was perhaps the only factor that kept the people of the two countries dependent on each other. Informal and individual initiatives and businesses established during this period, which were sometimes openly supported by politicians behind closed doors, ensured that the threads were never broken in Sino-Japanese relations. In this context, the names, Takasaki Tatsunosuke in Japan and Liao Chengzhi in China, stood out.

Key Words: East Asia, Japan, China, Economic diplomacy, LT Trade.

*Doç. Dr., Ankara Üniversitesi DTCF Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 06100 Sıhhiye-ANKARA.
e-posta: sinanlevent@hotmail.com. (<https://orcid.org/0000-0002-3727-5273>)

Giriş

Son yıllarda, Doğu Asya olarak tabir edilen ve coğrafi olarak Çin, Tayvan, Japonya, Kuzey ve Güney Kore ile Rusya'dan oluşan bölgenin ehemmiyeti artmıştır. Bu doğrultuda ülkemizde bölgeye dair çalışmalara da daha fazla yer verilmeye başlandığı söylenebilir.

Doğu Asya coğrafyasında, beynelmilel kamuoyunda Modernizm, ya da Batılılaşma olarak da bilinen çağ, ilk olarak Çin'de, 19. yüzyılın ortalarından itibaren başlamıştır. Bölgede modernleşme vetiresinin ilk kez Çin'de başlaması ise, tesadüf değildir. Nitekim, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadarki modern öncesi dönemde, bölgenin merkezinde ve en güçlü ülkesi Çin idi. Japonya, Vietnam, Güney ve Kuzey Kore gibi günümüz Doğu ve Güneydoğu Asya coğrafyasındaki ülkeler, bu güç ekseninde kendi meşruiyetlerini ispatlıyor ya da kimliklerini bu merkez ekseni tanımlıyorlardı.¹

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise, Doğu Asya'daki bölgesel güç dengeleri Japonya lehine değişmeye başlamış ve 20. yüzyılın ilk çeyreği itibariyle Japonya, siyasi ve iktisadi manada merkez ülke konumuna gelmiştir. 19. yüzyıla kadar yüzyıllarca Çin'in üstlendiği bölgesel liderlik, bilhassa 1894-95 Birinci Çin-Japon Savaşı, akabindeki 1904-05 Rus-Japon Savaşı ve 1910 Kore ilhakı ile el değiştirmiştir. Bunun sonucunda, 1911 yılında Çin'de Cumhuriyet Devrimi'ni gerçekleştiren ekibin zirvesindeki Sun Yat-Sen ya da halefi Chiang Kai-shek gibi milliyetçi liderler, yeni bölgesel ve çağdaş güç Japonya'nın entelektüel ve askeri gelişimini yakından takip etmeye başlamış, hatta bu ilerlemeyi Japonya'da aldıkları eğitim ve geçirdikleri zamanla bizzat deneyimlemişlerdir.²

Kısacası, geçmişten günümüze Doğu Asya coğrafyasından bölge ülkelerine hem siyaseten hem de kültürel manada nüfuz edebilen iki "imparatorluk" çıkmıştır; Çin ve Japonya. Bu tarihi hakikatı, tarih boyunca çevre ülkeler kabul etmiş ve bu doğrultuda dış siyasetlerini şekillendirmişlerdir. Öyle ki, bir Kore atasözü, Kore için "iki balina arasında kalıp kabuğu kırılan karides" teşbihinde bulunur. Aynı durum sair Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinin siyasi ve kültürel tarihlerinden de örneklerle teyit edilebilir.

Peki, bu "iki balina" arasındaki münasebetler tarih boyunca nasıldı? Bu sorunun cevabı, bu makalenin sayfa sınırlamasını aşacak kadar derin ve geniştir. Dolayısıyla, çalışmamızda, günümüz bölgesel düzeninin de kurulduğu İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme yoğunlaşacağız.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Çin-Japon ilişkilerine dair Türkiye'de yapılan çalışmalara bakıldığında ise, her iki ülkenin münferit tarihleriyle ele alındığı ve karşılıklı diplomasi üzerine yeterince çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Savaş sonrası dönemde Çin ile Japonya arasındaki ülkemizde yapılan çok az sayıdaki çalışmalarda, toprak sorunu Senkaku/Diaoyu Adaları konusunun incelendiği gözlemlenmiştir (İncesu, 2021; Çakan, 2020). Bundan maada, savaş sonrası iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin seyrine dair genel bir muhteviyatta yazılmış oldukça yüzeysel bir de kitap vardır. Bu çalışmada, bilhassa 1970'li yıllardaki siyasi normalleşme ve barış antlaşması sürecine yoğunlaşmıştır (Tuncoku, 2002).

Prof. Dr. Iriye Akira, savaş sonrası Çin-Japon ilişkilerinde belirleyici konunun ekonomi olduğunu belirtir. Anakara Çin, ikili ilişkiler kurulmamışken dahi, sivil daha doğrusu özel sektörden ekonomi delegasyonlarının Çin'e gidip geldiğini ve iki ülke insanları arasında bir nevi iktisadi konular üzerine kurulu "kamu diplomasisi", daha doğru bir ifadeyle, "ekonomi diplomasisi"nin varlığından bahseder. Yani, ekonomik ilişkileri siyasetten arındırma yöntemiyle ilişkilerin idamesi (Iriye, 1992: 91).

Siyaseten Doğu Asya'nın geçmişten günümüze en büyük iki gücü, Japonya ile Çin arasında, Japonya'nın bağımsızlığını kazandığı 1952 yılından ilişkilerin normalleştirildiği 1972 yılına kadarki süreç, yazara göre, siyaseten "kayıp yirmi yıl"dır. Japonya'da, Çin anakarasındaki komünist rejim altındaki siyasi erkin Tayvan'daki milliyetçi muadiline, Soğuk Savaş siyasi konjonktörü gereği tercih edilmediği bu vetirede, iki ülke arasındaki ilişkilerin nasıl geliştiği, bu çalışmanın araştırma sorusudur. Buna istinaden, çalışmamızda, savaş sonrası dönemde Japonya ve Çin arasında resmi diplomatik ilişkilerin var olmadığı 1952-1972 arası dönemi, Akira Iriye'nin tarif ettiği ekonomi diplomasisi tarifi üzerinden inceleyeceğiz.

1 Modern öncesi Doğu Asya'daki Çin merkezli bölgesel düzene dair detaylı bilgi için bkz. Fairbank, 1968.

2 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın ilk çeyreğine, Doğu Asya'daki bölgesel güç dengelerinin Japonya lehine dönmeye başladığı süreçte dair detaylı bilgi için bkz. Chiba, 2007: 53-81.

Savaş Sonrası İlk Temas

Savaş sonrası dönemde Japonya ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilk temasın kurulduğu tarih, 1952 yazıdır ve tahmin edilebileceği gibi, bu girişim gayri resmidir. Japonya'daki siyasetçi ve bilim insanlarının pek çoğu, 1972 yılındaki Çin-Japon ilişkilerini Normalleştiren Ortak Bildiri'ye kadarki komünist rejim hükümeti ile yapılan temas ve görüşmeleri gayri resmi olarak tanımlamayı tercih ederler. Bu bağlamda Japonya ile komünist Çin rejimi hükümeti arasındaki ilk bilinen temas, Haziran 1952 senesinde üç Japon'dan oluşan sivil bir heyetin Pekin ziyareti esnasında gerçekleşmiştir. Bu üç Japon, Japonya Ulusal Diet'inin üst meclisi konumundaki *Sangiin*, yani Danışmanlar Meclisi milletvekili Kōra Tomi, Danışmanlar Meclisi eski üyesi ve Japonya Ekonomik Kalkınma Derneği genel sekreteri Hoashi Kei ve Temsilciler Meclisi'ndeki Japonya Reform Partisi milletvekili Miyakoshi Kisuke'dir. Özünde, üçünün de siyasetçi olduğu görülmektedir, fakat, siyasi kimliklerinden dolayı bu ziyaretin Japon Hükümeti veya Dışişleri Bakanlığı'nın onayı ve desteğiyle gerçekleştirildiği yanlışına kapılmamalıdır. Çünkü, dönemin Yoshida Hükümeti ve Dışişleri Bakanlığı, üçlünün yurt dışı ziyaretine şiddetle karşı çıkmış, hatta, pasaportlarının çıkarılmaması için onlara her türlü prosedürel zorluk yaşatmıştır (Besshi, 1983: 98-101).

Kōra Tomi ve arkadaşlarının asıl destinasyonları, Çin Halk Cumhuriyeti değil, Sovyetler Birliği idi. 1952 yılı Nisan ayında Moskova'da yapılması planlanan Uluslararası Ekonomi Konferansı'na katılmak için Çin Halk Cumhuriyeti Merkez Bankası başkanından on önemli Japon iş adamına katılım daveti gelmişti. Bu davet üzerine, üçlü, Yoshida Shigeru Hükümeti ile katılım için heyet gönderilmesi konusunda görüşse de, başta Başbakan Yoshida Shigeru olmak üzere hükümet yetkilileri, sosyalist cenahtaki ülkelerde gerçekleştirilecek bu ve benzeri toplantılara katılımın mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine, gayri resmi bir şekilde Japon iş dünyasını temsilen bu üç isim harekete geçmiş ve Moskova'daki toplantıya Yoshida Hükümeti'nin her türlü engellemelerine rağmen katılabilmıştır. O dönemde Tokyo'dan doğrudan Pekin, Moskova gibi sosyalist ülke topraklarına uçuş olmadığı için, Paris, Kopenhak ve Helsinki üzerinden Moskova'ya ulaşabilmişlerdir. Bu esnada toplantıya katılan ve Japonya'yı davet eden Çin heyetiyle bir görüşme gerçekleştirilmiş ve Çinli heyetten Pekin'e gelmeleri yönünde davet almışlardır. İşte Moskova'daki bu davete istinaden savaş sonrası dönemdeki ilk Çin-Japon teması gerçekleşmiştir ve bu üçlü aynı zamanda harp sonrası vetirede Çin'i ziyaret eden ilk Japon da olmuştur (Besshi, 1983: 99).

Kōra ve arkadaşları Pekin'deki temasları esnasında, Japon resmi kanallarının aksine Çin ile gayri resmi de olsa ekonomi ilişkilerini bir düzene oturtmak amacındaydı ve bu isteklerinin Çinli yetkililer nezdinde de bir karşılığı vardı. Daha doğrusu Zhou Enlai başta olmak üzere Çinli yetkililer de Japonya'daki bu azınlık grupla aynı fikirdeydi. Bunun sonucunda, Japonya'daki iş dünyasını temsilen Çin'de bulunan üçlü ile hem Çin Halk Cumhuriyeti Uluslararası Ticareti Teşvik Komitesi hem de Çin Merkez Bankası başkanlığı görevindeki Nan Hanchen arasında Japon-Çin Sivil Ticaret Antlaşması (日中民間貿易協定) imzalanmıştır. Bu antlaşmanın birinci maddesine göre, eşit oran ve şartlarda, ihracat ve ithalatta toplam üç yüz milyar dolar civarında bir ticaret hacmi amaçlanmıştır (Seisaku Kenkyū Daigakuin Daigaku (GRIPS) ve Tokyo Daigaku Tōyō Bunka Kenkūjo, 1952).

Her ne kadar bu rakama nihai olarak ulaşılmasa da, karşılıklı resmi münasebetin olmadığı bir ülkeyle ekonomik anlamda ilişkileri normalleştirmeye çalışmak büyük bir ehemmiyeti haizdir. 1957 senesine kadar Japon-Çin Sivil Ticaret Antlaşması üç defa uzatılmıştır. Fakat, Kishi Nobusuke Hükümeti döneminde (1957-1960) Tayvan yanlısı dış politikaya ve 1958 senesi Mayıs ayındaki Nagasaki Bayrak Olayı'na bir de Kishi Nobusuke'nin sivil ticaret antlaşması gereği sivil heyetlerin faaliyetlerini gerçekleştirmesi için gerekli diplomatik prosedür konusunda zorluk çıkarması eklenince, Çin'in girişimiyle ikili gayri resmi iktisadi ilişkilere bir süreliğine ara verilmek zorunda kalınmıştır. Aslında, Japon-Çin Sivil Ticaret Antlaşması'nın üçüncü devrinin bitimi Kishi Hükümeti dönemine denk gelmekteydi ve sivil taraflar arasında dördüncü dönemde de uzatılması üzerinde ilk etapta mutabakat sağlanmış ve hatta imzalar dahi atılmıştı. Fakat, henüz imzası dahi kurumadan, yaklaşık iki ay sonra Çin tarafı, Kishi Hükümeti'nin konuyla alakalı eylem ve söylemlerinden memnun olmadığı için tek taraflı bu sivil antlaşmadan çıktığını ilan etmiştir (Kimura, 2009: 111). Antlaşmanın dördüncü dönemde de uzatılması hakkında, Başbakan Kishi, Tayvan'daki Çin Milli Hükümeti'nden gelen tepki ve kendileri ile mevcut resmi diplomatik ilişkileri sonlandırabilecekleri tehdidi üzerine, mezkur antlaşmanın Çin Halk Cumhuriyeti'nin resmen tanıdığı anlamına gelmediği ve resmi bir karşılığı olmadığını bildirmiştir. Bu beyanlardan hoşnut kalmayan komünist Çin tarafı, yukarıda bahsettiğimiz sair nedenleri de göz önünde bulundurarak, 10 Mayıs 1958'de Japonya ile yapılan tüm işleri ve ilişkileri askıya almıştır (Leng, 1958: 88-89).

Takasaki Tatsunosuke ve Bandung Konferansı'ndaki Japon-Çin Teması

Japon-Çin münasebetlerinin ilk 15 yılına damga vuran ana aktörlerden birisi, hiç şüphesiz, Takasaki Tatsunosuke'dir. İki ülke arasında yapılan gayri resmi ticarete ismini verebilecek kadar tüm taraflarca emeği ve hizmeti takdir edilen Takasaki Tatsunosuke'nin savaş sonrası dönemdeki ikili münasebetlerde aldığı aktif rol, esasen, 1955 Bandung Konferansı ile başlamıştır. Bilindiği üzere, Bandung Konferansı, Endonezya'nın Jawa Adası'ndaki Bandung şehrinde 18-24 Nisan 1955 tarihleri arasında yapılan uluslararası bir toplantıdır. Konferans için kullanılan ve özellikle Batı'da kabul gören bir diğer ismi ise, Asya-Afrika Konferansı'dır. Konferansı düzenleyen ve katılan ülkelerin pek çoğu savaş bittikten sonra Batılardan bağımsızlığını kazanan Asya ve Afrika'daki ülkelerden oluştuğu için bu isimle de sıklıkla anılır (Murat, 2018).

Japonya açısından, Bandung Konferansı, 1952'de bağımsızlık kazanıldıktan sonra Japonya'nın katıldığı ilk uluslararası toplantı olması bakımından tarih kitapları sayfalarındaki yerini almıştır. Diğer taraftan, Çin açısından konferans, liberal Batı cenahında yer alan ülkelerle ortak bir masaya oturmanın o döneme kadar bu ülkelerce dışlanan Çin'in beynelmilel kamuoyunda yeniden kabullenilmesi yolunda atılmış büyük bir adımdır. Dahası, hem Japonya hem de Çin açısından Bandung Konferansı'nı özel kılan, savaş sonrası dönemde iki ülke arasında hükümetler seviyesinde gayri resmi bir şekilde de olsa, ilk kez bir temasın kurulmasıdır. Her ne kadar Soğuk Savaş bölgesel konjonktöründe zıt kutuplarda yer alsalar da, tarihi münasebetleri iki ülkeyi birbirine yakınlaştırıyordu. Gerek Çin gerekse de Japonya içerisinde Çin-Japon ilişkilerinin biran evvel normale döndürülmesini dillendiren ve sayıları azımsanmayacak oranda olan gruplar vardı. Bilhassa, anakara Çin ile ilişkilerini idame ettiren Japon iş insanlarının Çin ile normalleşmek için temaslarda bulunulması yönündeki telkini oldukça güçlüydü (Miyagi, 2001: 158).

Bandung Konferansı'na, Çin Başbakan Zhou Enlai seviyesinde katılırken, Japonya, Ekonomi Ajansı Genel Müdürü Takasaki Tatsunosuke riyasetindeki heyetle iştirak etmiştir. Temsil seviyesine bakıldığında dahi Çin'in Bandung Konferansı'nı Asyalı komşusundan daha fazla önemseydiği görülmektedir. Temsilcilerin profiline bakıldığında, Çin'in siyasi konularda, Japonya'nın ise ekonomi mevzularında öne çıkacağını tahmin etmek zor değildi.

Japonya ve Çin heyetlerinin toplantıdaki ilk teması, toplantının birinci günü, 18 Nisan sabahıydı. Enlai ve Takasaki, Bandung Konferansı resmen başlamadan önce, konferansa katılacak heyetlerin kâhir ekseriyetinin kaldığı otelin lobisinde bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Oldukça kısa olan görüşmede, neredeyse ayaküstü denebilecek muhteviyatta yüzeysel selamlaşma ve konuşma yapılmış ve detaylı ve daha uzun bir temas için sözleşilmiştir.

Enlai ve Takasaki arasındaki ilk görüşme esnasında bir sonraki sefer bir araya gelinmesi konusunda mutabık kalınsa da, ne zaman ve nerede olacağı konusu netleştirilmemişti. Yardımcılar seviyesinde yapılan istişareler neticesinde, ilk görüşmeden dört gün sonra, 22 Nisan'da Çin Başbakanı Enlai'n konakladığı yerde yaklaşık bir buçuk saat süren bir görüşme gerçekleşmiştir. Görüşmeye Çin tarafının makam arabasıyla giden Japon heyeti basının görüntü almaması adına yarı yolda araba dahi değiştirmiştir. Takasaki, kendisini ağırlayan Enlai'ya, "buraya gelmemdeki öncelikli amacımın savaş esnasında ülkenize verdiğimiz rahatsızlıktan dolayı özür dilemek olduğunu belirtmek isterim." sözlerini sarf etmiştir. Buna karşılık, Enlai ise, "Kadim tarih dönemlerinden beri var olagelmiş ikili dostluk münasebetlerimiz açısından bakıldığında, elli yıllık bir süre oldukça kısadır. Mühim olan, bundan sonraki dostluğumuzu nasıl koruyacağımızdır." diyerek ileriye dönük ilişkilerde iyi niyetli olduklarının mesajını vermiştir. Devamında, Takasaki, buraya hükümeti temsilen değil de, şahsi bir ziyaret mahiyetinde geldiğini belirtmiş ve şu itirafta bulunmuştur: "Günümüz Japonyası ABD tarafından yönetildiği için ülkemiz sizin arzu ettiğiniz şekilde özgürce hareket edemez. Bu bağlamda, Japon hükümeti olarak ikili ilişkilerimizi düzeltmek için Çin ile öncelikle ve biran evvel ticaret yapmak istiyoruz" diyerek siyasi münasebetin iyileşmesi için ABD'nin olurlarına ihtiyaç duyduklarını alenen ima etmiş ve dönem itibarıyla siyaseten olmasa da, ekonomik manada ilişkilerin geliştirilmesi taraftarı olduğunu belirtmiştir (Miyagi, 2001: 160).

Buna karşılık, Enlai ise, Takasaki'nin iktisadi ilişkilerin geliştirilmesine dem vurmaktan doğrudan resmi siyasi münasebetlerin normalleştirilmesi mevzusunu ele almış ve Tayvan konusunu masaya yatırmıştır. Çin halkının resmi ve meşru hükümetinin anakaradaki kendileri olduğunu, dolayısıyla, Tayvan değil de, kendileriyle resmi

ilişkiler kurulması gerektiğini doğrudan ifade etmiştir. Japonya'nın Tayvan'ı kendilerine tercih etmesinde ABD'den gelen baskıların rolünün büyük olduğunu kabul etmekle birlikte sorumluluğun sadece Washington'a yüklenemeyeceğini, Japon hükümetinin de mesuliyeti olduğunu Takasaki'ye iletmiştir (Miyagi, 2001: 160-161).

Takasaki ise, Enlai'in sözlerine mukabil, an itibariyle Japonya'nın hem siyaseten hem de iktisadi manada tam bağımsız bir ülke olmadığını bir kez daha tekrarlamış ve Japonya'ya bırakılsa kendilerinin de biran evvel Çin ile ilişkileri normalleştirmek isteyeceğinden bahsetmiştir. Takasaki, Japonya olarak Çin ile Tayvan'ın birleşmesinin tüm sorunları ortadan kaldıracığından bahsetmiş ve bunun kabil olup olmadığını Enlai'ya sormuştur. Enlai, ısrarla ikili ilişkilerin normalleştirilmesi adına hükümetleri temsilen gizli bir şekilde heyetlerin değiş tokuş mevzusuna detaylı bir giriş yaptıysa da, Takasaki şu an itibariyle bu konuda adım atmanın zorluğundan bahsederek konuyu kapatmıştır. İkili 25 Nisan sabahı tekrar görüşmek için sözleşerek toplantıya son vermişlerdir (Miyagi, 2001: 161).

Kısacası, Japonya iktisadi münasebetlerin geliştirilmesi taraftarı olduğunu ifade edip dönem itibariyle ABD'nin onayı olmadan siyaseten Çin'in tanınması ve resmi ilişkilerin başlatılması gibi bir durumun mümkün olmadığını ifade etmiştir. Diğer taraftan, Çin ise, Japonya'nın aksine, siyaseten resmi ilişkilerin kurulması ve Tayvan'ın yerine kendilerinin tanınması gerektiğini birinci ağızdan ilk kez Japonya tarafına resmen dillendirmiştir. Aslında, Enlai'in ve o dönem itibariyle Takasaki'nin siyasetçi kimlikleri ve hükümetlerini temsilen Bandung Konferansı'nda bulunmaları üzerinden bu temanın gayri resmi değil de, resmi temas olduğu da düşünülebilir. Fakat, Enlai-Takasaki teması önceden Japon hükümeti ya da diplomasinin resmi kanalı/kurumu Dışişleri Bakanlığı tarafından planlanan ya da onların isteğiyle gerçekleştirilen bir görüşme olmamasından dolayı gayri resmi temas olarak genel kabul görmektedir (Besshi, 1983: 101).

Sözleşildiği gibi tekrar buluşulabilseydi, belki de, daha tafsilatlı ve en azından dönemsel olarak münasebetlerin geliştirilmesi adına somut gelişmeler yaşanması konusunda bazı ihzari adımlar da atılabilecekti. Lakin, sözleşildiği gibi ne 25 Nisan'da ne de başka herhangi bir günde tekrar görüşme gerçekleşti. Daha doğrusu gerçekleştirilmesine izin verilmedi demek daha doğru olur (Okada, 1983: 57-58).

Çin-Japon temasının kurulduğu Bandung Konferansı'nda veya sonrasında ikili münasebetlerin geleceğiyle alakalı, somut bir adım atılmamış ya da atılması yönünde bir karar alınamamıştır. Bandung Konferansı sırasında ikili ilişkilerin istikbali için müsbet adım ya da adımların atılmamasındaki en büyük nedenlerden birisi, dönemin Hatoyama Ichirō Hükümeti (1954-1956) içerisindeki konuyla alakalı ihtilafı durumdur. Somutlaştırılacak olursak, Japonya Dışişleri Bakanlığı ve dönemin Dışişleri Bakanı Shigemitsu Mamoru, ABD taraftarlığından dolayı toplantıya heyet gönderme taraftarı değillerdi. Bandung Konferansı heyetinde de bulunan ve Japonya Dışişleri Bakanlığı'ndaki Çin uzmanlarından Okada Akira'nın da ifade ettiği gibi, "Japonya Dışişleri Bakanlığı'ndaki eğilim, ABD ile uyumlu politika üzerineydi ve Tayvan taraftarlığı de bunun doğal bir sonucu idi". Dolayısıyla, Shigemitsu ve Dışişleri bürokratları, ABD eksenli dış politikaların yürütülmesinden yanaydı (Itoh, 2017: 41).

Öte yandan, Başbakan Hatoyama Ichirō ise, dönemindeki en büyük icraatlerden birisi olarak kabul edilen Sovyetler Birliği ile ilişkileri normalleştirmesinden de anlaşılacağı gibi, Dışişleri Bakanlığı'nın duruşundan farklı bir görüş içerisindeydi ve Japonya'nın ABD ve liberal ülkelerle birlikte sosyalist memleketler ile de münasebet kurması gerektiğini savunmaktaydı. Japonya'nın savaş sonrası yeniden inşası ve kalkınması için ideolojik yaklaşımlardan uzak bir siyasi tavrı vardı. Hatoyama'nın teklifi ile Hatoyama Hükümeti'nde Japonya Ekonomi Ajansı Genel Müdürü olarak yer alan ve özünde iş adamı olan Takasaki Tatsunosuke de Başbakan Hatoyama ile aynı görüşteydi. Daha doğrusu, Başbakan Hatoyama'nın ekonomi mentörü de olan Takasaki'nin tavsiyesi doğrultusunda Bandung'a heyet gönderilmesine karar verildiğini söylesek daha doğru bir ifade olur. Bu açıdan Takasaki'nin heyet başkanı olması tesadüf değildir. Takasaki, Asya ülkeleri ile savaş döneminin aksine bu sefer iktisadi olarak yeniden ilişkilerin kurulması taraftarı olan bir iş adamıydı. Başbakan Hatoyama'ya Asyalı ülkelerin katıldığı bir toplantı olduğu için Japonya'nın da iştirak etmesi gerektiği telkininde bulunmuştur (Itoh, 2017: 38).

Takasaki, savaş öncesi dönemde Japonya'nın anakaradaki en mühim askeri üstü Manchurya'daki ağır sanayi alt yapısının kurulması ve geliştirilmesinde büyük rol oynamış bir iş adamıydı. Bölgedeki Japon Kwantung Ordusu ile de yakın ilişki içerisinde olmasının yanı sıra, Japon kukla devleti Manchukuo'nun iktisadi kalkınması için önemli faaliyetlerde bulunan bir sivildi. Uzun yıllar Manchurya bölgesinde bulunmuş olan Takasaki, Müttefik Devletlerin Japonya işgali vetiresinde, savaş öncesi ve esnasındaki faaliyetleri ve orduyla iltisaklı olması hasebiyle, Müttefik

Devletler Yüksek Kumandanlığı GHQ'nün kararnamesiyle 1951 yılına kadar iş dünyasından el çektirilmiş siviller arasındaydı. 1952'de Japonya bağımsızlığını kazandıktan sonra, iş dünyasına dönebilen Takasaki, Hatoyama Hükümeti'yle birlikte siyasete atıldıktan sonra, savaş öncesi ve işgal dönemindeki tecrübelerinin de etkisiyle olsa gerek, Çin ile münasebetlerin iyi tutulması gerektiğini savunan bir çizgide siyasi hayatını idame ettirmiştir. Takasaki, 1955 seçimlerinde milletvekili olduktan sonra 1964'teki ölümüne kadar, ideolojik farklılığa bakılmaksızın tüm yabancı ülkelerle iktisadi münasebetler üzerinden dostluk geliştirilmesi ve ancak bu yöntemle dünya barışının sağlanabileceğine inanıyordu. Bu yöntem ve amacın da tüm Japon siyasetçilerin misyonu olması gerektiğini ifade etmiştir (Takasaki Tatsunosukeshū Kankōkai, 1965: 227-228).

Kesinti Dönemi: 1958-1962

Japonya ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında Nisan 1955'te Japon-Çin Sivil Balıkçılık Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, muğlak deniz sınırlarından dolayı Japon balıkçıların eylemlerinden rahatsız olan Çinli yetkililerin müeyyidelerinden doğan bir zorunluluktur. Zira, Japonya bağımsızlığını kazandıktan sonra kara sularının sarıh bir şekilde çizilmemiş olmasından mütevellit, Japon balıkçıları, Çinlilerin hak iddia ettiği bölgelerde avlanmaya başlamış ve bu durum iki ülke arasında krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum, çok sayıda Japon balıkçının Çinli sahil güvenlik güçleri veya Çin ordusundaki milis güçlerce yakalanmasıyla sonuçlanmıştır. 1954 yılına kadar Çinliler tarafından engellenen ve hatta alıkonulan Japon balıkçı teknesi sayısı, 158'dir. Balıkçı sayısı ise, 1909. Çinliler alıkoyma nedeni olarak da, Çin'e ait avlanma sahasının ihlali, casusluk faaliyetleri, Çin kara sularının ihlali gibi gerekçeler ortaya koyuyordu. Bu sorunu izale etmek için harekete geçen Japonya Balıkçılık Konseyi, girişimde bulunmuş ve Çin'deki muadili Çin Balıkçılık Derneği ile 15 Nisan 1955'te Sivil Balıkçılık Antlaşması imzalamıştır. 1958 yılında Çin tarafından tek taraflı dondurulan ilişkilere kadar bu antlaşma yürürlükte kaldı, fakat, Mayıs 1958 yılında Dördüncü Japonya-Çin Ticaret Antlaşması ile birlikte Balıkçılık Antlaşması da askıya alındı (Yoshizawa, 1973: 366-370).

Ara verilen kamu diplomasisini daha doğrusu gayri resmi ekonomi diplomasisinin yeniden başlatılabilmesi için ise, Kishi Hükümeti'nin son dönemlerine kadar beklenilmek zorunda kalınmıştır. 1958 Mayıs ayından 1962 yılı sonuna kadarki vetime, ikili ilişkiler açısından "kesinti dönemi" ya da "donma dönemi" olarak isimlendirilir. Bu süreçte mevcut Japon hükümetinin eylem ve söylemlerinden dolayı karşılıklı yürütülegelen iletişim ve kamu diplomasisi tek taraflı olarak durdurulmuştur. Çin yeniden gayri resmi ilişkilerin başlatılabilmesi için Japonya'ya üç şart koşturmuştur. Bu şartlar, özünde, Çin karşıtlığı güden eylem ve söylemlerden ivedilikle vazgeçilmesi üzerinedir (Yoshizawa, 1973: 269).

Koltuğu sallanmaya başlayan Kishi Nobusuke'nin son döneminde, Çin tarafından gelen davet üzerine LDP içerisindeki Çin tarafgirliği ile bilinen milletvekili Matsumura Kenzō, 1959 senesi Ekim ayında Pekin'e gitti. Amaç muayyendi; Çin ile yeniden ilişkilerin rayına sokulması. Matsumura, Hatoyama Kabinesi'nde eğitim bakanlığı görevinde bulunmuş ve LDP içerisinde Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti ile resmi münasebetlerin kurulması gerektiğini düşünen kesimden, hatta savaş sonrası siyasi hayatının en önemli misyonu ve amacı olarak görüyordu bu konuyu. Matsumura, Pekin'de yaklaşık bir buçuk ay kaldı ve Enlai ve diğer ilgili tüm üst düzey siyasetçi ve sivillerle görüşerek iktisadi ilişkilerin yeniden normalleştirilmesi yönünde yoğun bir çaba sarfetti. Sonra Japonya'ya geri döndü ve bundan yaklaşık bir sene kadar sonra tekrar Çin ziyaretinde bulundu. İkinci ziyareti 1960 yılında iktidar olan Ikeda Hayato Kabinesi (1960-1964) dönemidir ve Başbakan Ikeda Hayato'nun da, Kishi Nobusuke'nin aksine Çin ile iktisadi ilişkilerin yeniden normalleştirilmesi hususunda Matsumura Kenzō'ya destek verdiği bilinmektedir (Besshi, 1983: 103-104).

LT Ticareti

Aslında Ikeda İktidarı'nın en büyük özelliği iktisadi kalkınmayı her politikanın önünde tutmasıydı. Bunun bir uzantısı olarak ekonomi diplomasisine oldukça önem veriyor ve Çin ile ticaret hacminin artırılması hususunda, ABD ve Tayvan'ın baskılarına rağmen, oldukça cesur ve istekli bir politika izliyordu. Başbakan Ikeda, Çin ile gayri resmi ticari münasebetin geliştirilmesi konusunda Takasaki ve Matsumura ikilisine güveniyor ve onları destekliyordu.

Japonya dahili siyasetini yakından takip eden Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti, Ikeda Kabinesi kurulur kurulmaz, 1958 yılından beri dondurulan Japonya ile ticareti yine aktif bir hale getirmek için iki Çinli yetkiliyi

Japonya'ya gönderdi ve Takasaki'yi Pekin'e davet etti. Artık Japonya'daki siyasi iklim de Japon-Çin ticaretinin idamesine izin verir hale gelmişti. Takasaki riyasetinde, çelik ve makine başta olmak üzere muhtelif endüstri kollarında faaliyet gösteren on üç Japon iş adamından oluşan bir ekonomi heyeti Ekim 1960'da Pekin'i ziyaret etti ve Başbakan Enlai ile görüştü (Itoh, 2017: 45). Amaç, Kishi döneminde duran ikili ticari ilişkilerin yeniden ama bu sefer hükümetler değişse dahi sarsılmayacak şekilde sağlam bir sistemle başlatılmasıydı. Çünkü, 1952'deki sığ da olsa kurulan ilk iktisadi temastan beri hükümeti kuran grubun ideolojik ya da geçici politikalarına karşılıklı temaslar ve ekonomik ilişkiler kurban veriliyordu. Artık gerek Japonya tarafındaki Çin tarafgiri grup gerekse de Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti iktidar sahibi siyasetçiler, ilişkilerin sekteye uğramaması için sağlam temelli bir düzen oturtmak istiyorlardı. Bunun için de Ikeda Hayato Hükümeti idealdi. Çünkü, Ikeda, Yoshida ve Kishi'nin aksine hem Çin ile münasebeti önemseyen hem de iktidarının temel misyonunu ekonomik kalkınmaya adanmış bir siyasi figürdü. Bu doğrultuda Matsumura Kenzō ve Takasaki Tatsunosuke inisiyatif ve liderliğinde yürütülen müzakereler neticesinde, 1958 yılında sekteye uğrayan Dördüncü Japon-Çin Ticaret Antlaşması'nın da devamı niteliğinde, 9 Kasım 1962 tarihinde Pekin'de, 1963 senesinden başlamak koşuluyla, uzun dönemli ve geniş kapsamlı bir ticaret antlaşması imzalandı. İki taraf arasında akdedilen bu sivil ticaret antlaşması beş yıllıktı ve 1968'de son bulacaktı (Besshi, 1983: 105).

Ayrıca, 1958 yılında, daha önce askıya alınan balıkçılık antlaşması da, ticaret antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra yeniden devreye sokuldu. 1963 yılı Ocak ayında Pekin'e ziyarette bulunan Japonya Balıkçılık Konseyi heyeti, Çinli muadilleri ile masaya oturdu ve yeni bir balıkçılık antlaşması yapmak hususunda bir uzlaşma sağladılar. Nihai olarak da, aynı yılın Kasım ayında iki taraf arasında Japon-Çin Yeni Balıkçılık Antlaşması adı altında iki yıllık bir muahede resmen imzalandı. Bu antlaşma, ilişkilerin normalleştirildiği 1972 yılına kadar uzatıldı ve böylelikle her iki tarafın balıkçılık sahası resmen belirlendi. Bunun, o dönemde iki ülke arasında en potansiyelli kriz konusu olarak görülen balık avcılığında herhangi bir sorun yaşanmaması için atılan adım olduğunu söylemek kabildir (Yoshizawa, 1973: 371-372).

İki ülke arasında resmi ilişkiler mevcut olmadığı için Ikeda Hükümeti, hem ticaret antlaşması hem de Yeni Balıkçılık Antlaşması'nı imzalamasa ve resmen tanımasa da, gayri resmi olarak desteklemiştir. Bilhassa, Kishi Dönemi'nde Başbakan Kishi'nin onayından geçmediği için hayata geçirilemeyen ve aksine ticari ilişkilerin dondurulmasına neden olan karşılıklı ticaret ofisi açma ve yetkililerin gidiş-gelişlerini kolaylaştıran diplomatik prosedür alt yapısını kurma işlemi, Ikeda Hükümeti döneminde gerçekleşmiştir. Ticaret antlaşması doğrultusunda Japonya ile ticareti yürütmesi için Pekin'de Liao Chengzhi Ofisi açılırken, Japonya tarafında ise Takasaki Tatsunosuke riyasetinde bir muadili faaliyet hayatına başlamıştır. Böylelikle iki ülke arasındaki iktisadi münasebet kurumsallaştırılmıştır. Ne kadar büyük bir çelişkidir ki, iki ülke arasında resmi diplomatik ilişkiler olmamasından mütevellit bu ofisler resmen Japon hükümeti tarafından tanınmamaktaydı, fakat uygulamada faaliyetlerine izin veriliyordu. İşte tam da bu sebepten dolayıdır ki, dünya siyasi literatüründe Japon Şekli (日本方式, *Nihon Hōshiki*)³ Çin Politikası diye bir olgu vardır ve 1952-1972 arasında *de jure*'de var olmayan ama *de facto*'da yoğun bir münasebetin mevcudiyeti tanımlanmaktadır.

Bu antlaşma, ayrıca, her iki tarafı temsilen imzaları atan Liao Chengzhi ve Takasaki Tatsunosuke'nin baş harflerinin biraraya getirilmesiyle, LT Ticaret Antlaşması olarak adlandırılmıştır⁴. LT, bir barter antlaşmasıydı. Yani, takas ticareti üzerine inşa edilmiş bir muahedeydi. Bu doğrultuda, Çin, Japonya'dan çelik, kimyasal gübre, tarımda kullanılan haşaret öldürücü ilaçlar ve zirai makineler alırken, Japonya, Çin'den soya (fasülyesi), mısır, kömür, demir cevheri, tuz ve kalay gibi ham maddeler elde etmiştir. Liao'nun sağ kolu Sun Pinghua'nın (Japoncası: 孫平化、Son Heika) deyimiyile, LT Antlaşması'nın yapılmasında Japonya kanadında Matsumura ve Takasaki'nin büyük rolü vardı ve bu ikili "çok iyi bir şekilde görev paylaşımı yapmıştı. Matsumura, siyasi konuları üstlenmiş. Takasaki ise, iktisadi mevzulardan sorumluydu" (Itoh, 2017: 48).

LT Antlaşması'nın uygulanmaya başlandığı ilk yıl, 1963'te iki ülke arasındaki ticaret hacmi, yüz milyon Amerikan doları idi. Bu, tam da Takasaki'nin planladığı miktardı ve resmi diplomatik münasebeti olmayan iki ülke için oldukça yüksek bir rakamdı. Takasaki ilk yılda yakalanan bu başarılı tabloyla alakalı; "LT Ticareti'nin ilk yılı oldukça başarılı geçmiştir ve ikinci yıl da şimdilik gayet iyi gitmektedir. Bundan Tayvan ve ABD hoşlanmayacak. Fakat,

3 Japon Şekli Çin Politikası ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Hirakawa, 2012.

4 Bundan sonra LT Ticareti olarak ifade edilecektir.

Japonya bunu yapmazsa, İngiltere, Almanya, İtalya ve Hollanda yapacak. Çünkü Çinli çiftçilerin şiddetle gübreye ihtiyacı var ve birilerinin bunu onlara tedarik etmesi gerekir.” demiştir (Takasaki Tatsunosukeshū Kankōkai, 1965: 232-234).

Her şey yolunda giderken 1964 yılındaki iki gelişme LT Ticareti’nde ilgililerin kafasını ağrıtmıştır. İlki, Takasaki’nin ölümü, diğeri de Ikeda’nın yerine Tayvan tarafgiri Satō Eisaku’nun iktidara gelmesidir. Mide kanserine yakalanan ve tedavi süreci LT Ticareti’nin icrası sırasında da devam eden Takasaki, 24 Şubat 1964’te vefat etmiş, yerine savaş öncesinde Çin’de Japon devletini temsilen görev yapmış ve iktisad alanında ihtisaslaşmış bir bürokrat olan Okazaki Kaheita geçmiştir. Çin tarafı, Çin-Japon ticaretindeki en büyük ‘dostunu’ kaybetse de, onun sayesinde kurumsallaştırılan LT Ticareti’nin idamesi için Nisan 1964’te bir diğer Japon dost Matsumura ve Takasaki’nin halefi Okazaki’yi Pekin’e davet etti. Matsumura artık Okazaki ile birlikte LT Ticareti’nin bir numaralı sorumlusuydu. Pekin’de Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı Zhou Enlai ve Japonya ile ticaretteki baş sorumlu Liao Chengzhi ile görüşen ikili, uzun bir müzakere sonucunda LT Ticareti için her bir tarafın kendi ülkesinde kurduğu ve yukarıda belirttiğimiz ticaret ofislerinin birer temsilciliklerini de karşı tarafta açma konusunda mutabık kalmışlardır. Bu, LT Ticareti’ni güçlendiren ek bir anlaşmaydı (Itoh, 2017: 51-52).

Ikeda Hükümeti’nin gayri resmi ama sarih desteğini, Liao Chengzhi Ofisi’nin Tokyo’da kurulması esnası ve sonrasında gösterilen müsamaha ve zımnî yardımlarla da teyit edebilmek mümkündür. Ocak 1965 yılında, yukarıda bahsedilen LT Ticareti ek anlaşmasına istinaden, Tokyo’da Liao Chengzhi Ofisi, Pekin’de ise Takasaki Tatsunosuke Ofisi açıldı. Tokyo’daki Liao Chengzhi Ofisi’ne Çin Yabancı Ülkelerle Ticaret Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı bürokratları atanırken, Pekin’deki Takasaki Ofisi’ne ise Japonya tarafı eski MITI (Japonya Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı) bürokratu Sōma Tsunetoshi’yi atadı (Itoh, 2017: 52).

Japonya, emekli bir eski MITI bürokratını atayarak mezkur ofisin resmi bir karşılığı olmadığı izlenimini vermeye çalışsa da, esasen, LT Ticareti’ne MITI’nin dahil su götürmez bir gerçeklik olarak ortada duruyordu. Liao Chengzhi Ofisi’nin Tokyo şubesi baş temsilcisi olarak Enlai tarafından atanan Sun Pinghua (=Son Heika) konuyla alakalı şu ifadeleri kullanmıştır; “Tokyo’daki Liao Chengzhi Ofisi, sadece sözde, özel ticari bir temsilcilik idi. İşlevi itibarıyla, büyükelçilikten bir farkı yoktu. Büyükelçilikten tek farkı, vize verme yetkisi yoktu ve Pekin ile iletişimde gizli kodlar kullanılmıyordu” (Son, 1998: 121-127). Diğer taraftan, Çin Başbakanı Enlai da LT Ticareti’ne dair; “Şeklen sivil bir anlaşmadır, fakat, aslında yarı resmîydi. Japonya Başbakanı Ikeda, ticaretin siyasetten bağımsız düşünülmesi gerektiğini söylüyor, ama biz ticaret ve siyasetin ayrılmaz bir bütün olduğu kanaatindeyiz.” demiştir (Hattori, 2014:65).

Ikeda Hayato İktidarında İkili İlişkiler (1960-1964)

Ikeda Hayato Hükümeti dönemi Çin-Japon ilişkileri, savaş sonrası dönemde hiç olmadığı kadar iyiydi, fakat, sadece resmîyete dökülmemişti. Bunda sadece Başbakan Ikeda Hayato’nun dirayeti değil, aynı zamanda 1962 yılından itibaren Ikeda Kabinesi’nde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Ōhira Masayoshi’nin de Çin yanlısı görüş ve faaliyetleri etkili olmuştur⁵. Aslında ilk etapta Ōhira, Çin ile gayri resmi ticari ilişkiler konusunda temkinliydi, lakin Ikeda’nın dirayetli ve istikrarlı duruşu karşısında, Çin-Japon ticaretinin geliştirilmesine olan inancı arttı. Ōhira Masayoshi’nin 1972’de siyaseten de ikili münasebetlerin normalleşmesini sağlayan Dışişleri Bakanı olarak karşımıza çıkması, tesadüf olmasa gerek. Bunda Ikeda Hayato Kabinesi döneminde ortaya koyduğu Çin yanlısı duruş ve eylemlerin rolü olduğunu düşünüyoruz.

Hem Ikeda hem de Dışişleri Bakanı Ōhira beynelmilel siyasetin henüz karşılıklı münasebetleri normalleştirerek oranda olgunlaşmadığı kanaatindeydi. Bu yüzden mevcut şartlarda en iyi metodun siyaset ve ekonomiyi ayrı tutmak ve iki alanda birbirinden münferit söylem ve eylemlerde bulunmak gerektiğini düşünüyorlardı. Resmîyette kendilerini ulusal ve uluslararası kamuoyunda zor duruma düşürecek her türlü politik adımdan imtina ederken, ekonomi alanında ikili ilişkilerin potansiyelinin sonuna kadar kullanılmasından yana müzaheret gösteriyordu. Peki resmîyette karşılığı olmayan LT Ticareti özelinde Çin-Japon iktisadi ilişkileriyle alakalı yakın müttefik ABD ne düşünüyordu? Japonya’nın Çin politikası uluslararası komünizmle mücadeleyi şiar edinmiş liberal cenahın

⁵ Öte yandan, Ikeda Kabinesi üyelerinin topyekün Çin yanlısı görüş içerisinde olmadığı da bilinen bir gerçektir. Örneğin, Adalet Bakanı Kaya Okinori ki, kendisi Tokyo Mahkemeleri’nde savaş suçlusu olarak yargılanmış bir siyasetçiydi, Tokyo’da Liao Chengzhi Ofisi’nin açılmasına muhalif bir duruş sergilemiştir. Adalet Bakanı Kaya’ya göre, mezkur ofis, resmîyette diplomatik ilişkiler içerisinde olunmayan Çin’in Japonya nezdindeki gayri resmi büyükelçiliği şeklinde işleyecekti (Besshi, 1983: 106).

duruşuna ihanet miydi? Bu soruların cevabı aslında Ikeda Hükümeti'nin konuya bakış açısını ve amacını ortaya koyması açısından önemlidir.

Başbakan Ikeda, uluslararası komünizmle mücadeleyle Çin ile kurulan gayri resmi ekonomik münasebetin birbirine tezat gelişmeler olmadığını savunuyordu. Güney ve Doğu Asya'ya komünizmin sirayetini engelleyebilmekteki önemli araçlardan birisinin de bizzat fail, yani Çin ile iletişim halinde olma durumunun da etkili olacağına inanıyordu. Ikeda Hükümeti'nin Çin ile gayri resmi ticari ilişkilerdeki kırmızı çizgisi de belliydi; liberal kamptaki Batılı ülkelerle ilişkilere hanel getirmemek şartıyla münasebetin idamesi. Kaldı ki, Ocak 1964'te Çin Halk Cumhuriyeti ile resmi ilişkiler başlatan Fransa'nın Pekin'deki komünist hükümetle yakınlaşmaya başladığı⁶ ve İngiltere'nin 1950'den beri komünist Çin hükümetini resmen tanıdığı ortadaydı. Ikeda'nın Çin ile gayri resmi ticaretin kurulması konusunda İngiltere, Fransa gibi aynı liberal kampta yer alan Batı Avrupa ülkelerinden cesaret ve ilham aldığı aşikardır (Yoshitsugu, 2009: 120).

Yukarıda bahsettiğimiz LT Ticareti dışında, 1963 yılı Ekim ayında Japonya'ya ziyaret eden Çin ticaret heyetinde tercüman vasfıyla bulunan Zhou Hongqing adlı bir Çinli, Japonya'ya iltica etmiş ve önce Tokyo'daki Sovyet büyükelçiliğine sığınmaya çalışmış, ardından da Japon yetkililer aracılığıyla Tayvan'a gitmek istemiştir. Zhou Hongqing Olayı olarak bilinen bu gelişme esnasında, Hongqing, Japon yetkililerden kendisini Tayvan'a göndermelerini istemiştir. Tayvan'daki Çin Millî Hükümeti de, Japon muadillerine kendilerine verilmesi yönünde baskıda bulunsa da, Ikeda Hükümeti sığınmacıyı Ocak 1964'te Çin Halk Cumhuriyeti yetkililerine teslim etmiştir. Nihai olarak, dönemin Dışişleri Bakanı Ōhira'nın açıklamasından, Hongqing'in isteklerinin sık sık değiştiği ve son olarak sığınma talebinden vazgeçerek tekrar ülkesine verilmesini talep ettiği anlaşılmaktadır (Hattori, 2014: 68-69). Dışişleri Bakanı Ōhira, Zhou Hongqing'in hür iradesine saygı gösterip nihai isteğini yerine getirdiklerini söylese de, bunun ne derece gerçeği yansıttığının teyide muhtaç olduğu kanısındayız.

İkili ilişkiler, iktidarı tekelinde bulunduran LDP, yani Liberal Demokrat Parti içerisindeki Tayvan tarafgirlikle bilinen ve Kishi'nin kardeşi Satō Eisaku'nun Kasım 1964'te Ikeda'nın yerine geçmesiyle kademeli bir şekilde zayıflamaya başlamıştır. Satō'nun Çin aleyhtarlığını gösteren ilk icraati ise, başbakan olur olmaz Kasım ayı içerisinde Japonya Komünist Partisi'nin dokuzuncu kongresine davet üzerine katılma planında olan dönemin Pekin belediye başkanına ülkeye girişi için vize vermemesiydi. Bu gelişme, Pekin'de tepkiyle karşılandı. Sonrasında sağlam ve uzun soluklu bir hukuksal sistem üzerine oturtulup kurumsallaştırılmasına rağmen LT Ticareti konusunda da zorunlu olmadığı sürece destek vermeyen bir politika yürütmüştür (Itoh, 2017: 56-57).

LT Ticareti, Satō Hükümeti döneminde, 1967 yılı sonu itibarıyla resmi olarak sona ermiştir. Lakin, kurulan gayri resmi, fakat kurumsallaşmış ticari sistem, Japon-Çin Memorandum Ticareti (kısaca MT Ticareti, 日中覚書貿易) adı altında 1968'den itibaren idame ettirilmiştir. MT Ticaret Anlaşması, LT gibi uzun soluklu değildi. Bir yıllıktı ve her sene yenilenmeye muhtaçtı. İkili resmi siyasi ilişkiler normalleştirildikten sonra, 1973 yılına kadar da her sene uzatıldı. 1972 senesindeki ortak bildiriyle birlikte münasebetlere resmîyet kazandırıldıktan sonra, 1974'te ise, Japon-Çin Ticaret Antlaşması (日中貿易協定) adı altında resmi bir şekilde hükümetler arasında devam ettirildi (Takahashi, 2017: 96).

Sonuç

Öncelikle, savaş sonrası dönemde gelişen Çin-Japon münasebetlerindeki anahtar sözcüğün ekonomi olduğunu bilmemiz gerek. İktisadi etkileşim ve ilişki, esasen, 2000'li yıllara kadarki Çin-Japon bağının nüvesini teşkil eder. Öyle ki, iki ülke arasında resmi ilişkilerin mevcut olmadığı 1952-1972 arasında dahi, iktisat iki ülke halkının pamuk ipliğiyle de olsa birbirine muhtaç ve bağlı kalmasını sağlayan belki de tek âmildi. Bu dönemde kurulan gayri resmi ve şahıslar üzerinden yürütülen münferit girişim ve işler ki, bunlar kapalı kapılar arkasında, bazen de alenen siyasetçiler tarafından desteklenen gelişmelerdi, Çin-Japon ilişkilerinde iplerin hiç kopmamasını sağlamıştır. Aslında bu durum, kadimden günümüze ikili ilişkilerin fotoğrafını çekmektedir. Resmi diplomatik ilişkilerin var olmadığı bu yirmi seneye, siyaseten "kayıp yıllar" olarak bakılabilir, fakat, asırlardır iki ülke halkı arasında sürdürüle gelen ikili münasebetlerin inkitaya uğramaması adına yaptığı katkı açısından önemlidir.

6 Fransa, Ocak 1964'te Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen tanıdı ve resmi ilişkileri başlatmıştır (Hattori, 2014: 69).

Somutlaştıracak olursak, geçmişten günümüze Çin-Japon münasebetleri incelendiğinde, karşılıklı münasebetler genelinde ekonominin, kültür ile birlikte, siyasetin hep bir adım önünde olduğunu ve bu iki millet ve devlete yakınlık kurduran faktörlerin başında geldiğini bize gösterir. Bunun yanı sıra, iki ülke halklarının ve/veya devlet dışı aktörlerin rolünün/etkinliğinin devlet ve siyasi erkten hep bir adım önde olduğu gözlemlenmektedir. Tarihin muhtelif vitrelerinde bu devlet dışı aktörlerin profiline bakıldığında, eski tabirle tüccarların, ya da daha post-modern bir lafızla iş adamlarının rolü yadsınamayacak büyüklüktedir. Savaş sonrası özelinde bu şahısların başında, Japonya kanadında Takasaki Tatsunosuke geldiğini söylemek gerekir.

Çalışmamızı doğrudan ilgilendiren savaş sonrası dönemin ilk yirmi yılında, iki ülke arasındaki gayri resmi ticari ilişkilerdeki baş aktörün, Asyalı ülkelerle münasebetlerin iktisadi faktörler üzerinden kuvvetlendirilmesi olduğunu şiar edinen bir iş adamı, yani Takasaki olması, bu teamülün gerektirdiği bir sonuçtur. 1955 Bandung Konferansı'nda Japonya'yı temsil eden Takasaki'nin Çin ile icra edilen gayri resmi ekonomi diplomasisinde köprü görevi görmesinde, kendisinin beslediği Asyacı ideolojik yaklaşımının motivasyonel bir rol oynadığını tasrih etmekte fayda vardır.

Takasaki ve Liao Chengzhi üzerinde yürütülen münasebetlerde yüzyıllar boyu sürdürüle gelen ve gayri resmi bir şekilde işleyen mekanizma bir kez daha zuhretti ve ikili münasebetler bu siyaseten "20 kayıp yılda" önce LT, sonrasında da MT Ticareti adı altında kurumsallaştırıldı. Gayri resmi iktisadi sistemi 1972 yılına kadar sürdüren Japonya'nın Çin Halk Cumhuriyeti ile ticaret hacmi her geçen yıl katlanarak arttı. 1972 Eylül ayı itibarıyla resmen diplomatik ilişkileri başlatma kararı alan Japon Başbakan Tanaka'nın İngiliz muadili Heath'e verdiği bilgiye göre ise, iki ülke arasında yıllık dokuz yüz milyon ila bir milyar Amerikan doları arasında bir ticaret hacmi vardı ve bu miktar resmi ilişkilerin olduğu Tayvan ile yapılabilecek neredeyse eş değer bir sayıydı⁷.

1952'de resmîyette tam bağımsız ve egemen bir devlet olan Japonya'da beynelmilel siyasi konjonktörün bir gerekliliği olarak 1970'li yılların başına kadar ikircikli Çin sorununa çift başlı bir politika icrasıyla cevap verilmeye çalışılmıştır. Hangi Çin'in meşru ve resmi ilişkilere sahip olunması gereken hükümet olduğu konusunda inisiyatif alınmamış ve "bekle ve gör" politikası yürütülmüştür (Jan, 1969: 608-609). Bu noktada bekleyip görülmesi gereken ise, ABD ve Birleşmiş Milletler'in tavrıydı. Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerin normalleştirilmesi gerektiğini savunan Çin tarafgiri Japonlar, er ya da geç ABD ve BM'nin anti-Çin duruşunun değişeceğine inanıyorlardı. Öyle de oldu. Tayvan'ı destekleyen pozisyon en fazla çeyrek asır dayanabildi. Bu süreçte Tayvan tarafgiri ve Çin yanlısı siyasetçi, aktivist ve iş insanları arasında muhtelif konularda hizipleşme olsa da, hepsinin ortak noktası olarak göze batan bir konu vardır ki, o da, İki Çin sorunu devam ettiği sürece Japon Şekli Çin Politikası olarak bilinen ve siyaset ile ekonomiyi birbirinden bağımsız (政経分離) yürütmeyi şiar edinen yaklaşımdı. 1952-1972 arası Japon Şekli Çin Politikası, iki ülkenin dünya siyasetindeki kamplaşmalar ve ideolojik karşıtlığa rağmen bölgesel ilişkilerin başat ehemmiyetinin devam etmesi gerektiğini ve ettiğini göstermesi açısından mühimdir.

Kaynak

- Besshi, Yukio (1983). "Sengo Nicchū Kankei to Hiseishiki Sesshokusha", *Kokusai Seiji* 75, 98-113.
- Chiba, Isao. 2007. "Rekkyō he no Michi wo Tadoru Nihon to Higashi Ajia Jōsei: Nisshin Nichiro Sensō", Kawashima Shin and Hattori Ryūji (ed.), *Higashi Ajia Kokusai Seijishi*, Nagoya Daigaku Shuppankai, Nagoya, 53-81.
- Çakan, Varis (2020). "Japonya ve Çin Arasında Senkaku (Diaoyu) Adacıklar Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme", *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 4:1, 1-8.
- Fairbank, John King (ed.) (1968). *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Hattori, Ryūji (2014). *Ōhira Masayoshi: Rinen to Gaikō*, Iwanami Shoten, Tokyo.
- Hattori, Ryūji (2016). "Tanaka Shushō Hīsu Shushō Kaidanroku: 1972 Nen 9 Gatsu 18 Nichi-19 Nichi", *Gaikō Shiryōkanpō* 29, 61-79.
- Hirakawa, Sachiko (2012). *Futatsu no Chūgoku to Nihon Hōshiki: Gaikō Jirenma Kaiketsu ni Kigen to Ōyō*, Keisō Shobō, Tokyo.
- Iriye, Akira (1992). *China and Japan in the Global Setting*, Harvard University Press, Cambridge, MA.

⁷ Tayvan-Japonya yıllık ticaret hacmi bir milyar ila bir milyar üç yüz milyon Amerikan doları arasındaydı (Hattori, 2016: 67).

- Itoh, Mayumi (2017). *The Making of China's Peace with Japan: What Xi Jinping Should Learn From Zhou Enlai*, Palgrave Macmillan, Singapore.
- İncesu, Ayşegül (2021). "Doğu Çin Denizi'nde Güç Mücadelesi: Senkaku/Diaoyu Adaları", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 5:2, 699-737.
- Jan, George P. (1969). "The Japanese People and Japan's Policy Toward Communist China", *The Western Political Quarterly* 22:3, 605-621.
- Kimura, Takakazu (2009). "LT Bōeki no Kiseki: Kansei Nicchū Minkan Bōeki Kyōtei ga Mezashita Mono", *Hisutoria* 216, 109-134.
- Leng, Shao-Chuan (1958). "Japanese Attitudes toward Communist China", *Far Eastern Survey* 27:6, 81-89.
- Miyagi, Taizō (2001). *Bandon Kaigi to Nihon no Ajia Fukki: Amerika to Ajia no Hazama de*, Sōshisha, Tokyo.
- Murat, Turgay (2018). "Bandung Konferansı ve Türkiye", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 28:2, 363-379.
- Okada, Akira (1983). *Mizutori Gaikō Hiwa: Aru Gaikōkan no Shōgen*, Chūō Kōron Shinsha, Tokyo.
- Seisaku Kenkyū Daigakuin Daigaku (GRIPS) ve Tokyo Daigaku Tōyō Bunka Kenkyūjo. (1952). Dai Ichiji Nicchū Minkan Bōeki Kyōtei, *Sekai to Nihon Data Base (Daihyō: Tanaka Akihiko)* <https://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/JPCH/19520601.T1J.html> (20.08.2022).
- Son, Heika (1998). *Watashi no Rirekisho: Chūgoku to Nihon ni Hashi wo Kaketa Otoko*, Nihon Keizai Shinbun Shuppan, Tokyo.
- Takahashi, Fuminori (2017). "Kokkō Kaifuku Mae no Nicchū Bōeki (1): Sengo Nicchū Bōeki no Ayumi", *Shōgaku Kenkyū Ronshū* 47, 79-98.
- Takasaki Tatsunosukeshū Kankōkai (ed.) (1965). *Takasaki Tatsunosukeshū, Gekan (Vol. 2)*, Tōyō Seikan, Tokyo.
- Tuncoku, A. Mete (2002). *Japonya-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.
- Yoshitsugu, Kōsuke (2009). *Ikeda Seikenki no Nihon Gaikō to Reisen: Sengo Nihon Gaikō no Zahyōjiku 1960-1964*, Iwanami Shoten, Tokyo.
- Yoshizawa, Seijirō (1973). *Nihon Gaikōshi 28: Kōwago no Gaikō (I) Tairekkoku Kankei (Jō)*, Kajima Kenkyūjo Shuppankai, Tokyo.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).